

ע"א 8573/08 עוזי אורנן ואח' נ' משרד הפנים ואח' (2.10.13); שופטים: אשר גרוניס, חנן מלצר, עוזי פוגלמן

אין לאום ישראלי

בשנת 2013 התבקש בית המשפט העליון לשוב ולהכריע אם ישראליות היא רק קטגוריה אזרחית או גם קטגוריה לאומית • בית המשפט קובע כעובדה כי הדין הישראלי דוחה את הדגם של לאומיות אזרחית

ח

ידת הזהות ממשיכה להעסיק את שוק הרעיונות בישראל. מעת לעת מבקש מי מבעלי המחלוקת לקדם את עמדתו באמצעות הכרעה שיפוטית שתאמץ את העדפותיו. פרטי הדת והלאום במרשם האוכלוסין הם אחת הזירות שבהן מתנהל המאבק רב השנים בעניינים "של עם ולאום, של דת ומדינה, של גיור כהלכה ושלא כהלכה, של מיהו יהודי ומיהו שאינו יהודי" (פרשת גולדמן). ובכן, השרשרת נמשכת; בשנת 2013 התבקש בית המשפט לשוב ולהכריע – לאחר שהעניין כבר נידון לפני למעלה מארבעה עשורים (בעניין טמרון) לפני הנשיא אגרנט – בשאלה אם ישראליות היא רק קטגוריה אזרחית או גם קטגוריה לאומית.

העותרים – ובהם עוזי אורנן, אורי אבנרי, שולמית אלונאי, יהושע סובול וגם כמה אזרחים ערבים – ביקשו שיינתן פסק דין הצהרתי כי הם בני הלאום הישראלי. לשיטתם יש לשנות את תוכנו של פרט הלאום במרשם האוכלוסין: במקום הקטגוריות האתניות והדתיות "יהודי", "ערבי" או "דרוזי" שמציינות כיום את הלאום, ייקבע "לאום המדינה במובנו המשפטי", קרי: "ישראלי". אף שלרשום עצמו משמעות טכנית בלבד, העותרים מתאמצים לשנותו זה שנים רבות, משום שלדעתם הרשום הנוכחי, המתמקד כאמור במוצא אתני-דתי, הוא "מכשיר שיוך" המזמן ומאפשר פגיעה בשוויון בין קבוצות אזרחים בעלי מוצא אתני שונה – יהודים וערבים.

השופט נעם סולברג, בדונו בעתירה כשופט מחוזי, דחה אותה משום שסבר שהסוגיה היא בעיקרה מדינית-לאומית-חברתית ולא דווקא משפטית. השאלה אם קיים לאום ישראלי מובחן אינה עניין שלבית המשפט יש יתרון יחסי להכרעה בו, וההשלכות של יצירת הסטטוס החדש הן הרות גורל על דמותה של המדינה, על אופייה ועל עתידה. ואולם בית המשפט העליון החליט שהנושא שפיט (לא רק מהבחינה הנורמטיבית אלא גם מהבחינה המוסדית), שהרי סעיף פיו של מרשם האוכלוסין נידונו פעמים רבות בעבר בבתי המשפט. לפיכך פנה בית המשפט לדון בגוף העניין.

העותרים טענו כי דגם הלאומיות הראוי הוא של לאומיות אזרחית, על פיה הלאום והאזרחות חד הם. כך למשל בצרפת כל האזרחים הצרפתים הם בני הלאום הצרפתי, ומי שאינו אזרח המדינה לא יכול להיות בן הלאום. העותרים מתנגדים לדגם החלופי של לאומיות אתנית-תרבותית, שבה ההשתייכות ללאום נגזרת ממאפיינים אובייקטיביים משותפים, כגון: שפה, דת, תרבות וזיכרון היסטורי קולקטיבי.

בית המשפט מכריע, כעניין שבעובדה, כי הדין הישראלי דוחה את הדגם של לאומיות אזרחית. יש לכך ראיות מוחצות; למשל, מרשם האוכלוסין עצמו מכיל הפרדה בין "אזרחות" ו"לאום" ובכך מעיד כי אין זהות בין השניים, כי האזרחות היא ישראלית ואילו הלאום הוא אתני-תרבותי.

האם קיים לאום ישראלי
"בשטח", גם אם החוק
טרם הכיר בו? התשובה
שלילית. אין ספק כי
הכרעת בית המשפט
תואמת את ההעדפות
של רוב מכריע של אזרחי
ישראל, ערבים כיהודים

בסיס דתי-אתני (או אחר). אבל שנינו גם מסכימים כי מעגלי הזהות הלאומית שלנו נפרדים ושונים זה מזה בתשתיות העומק שלהן. אין ספק; הכרעת בית המשפט תואמת את ההעדפות של רוב מכריע של אזרחי ישראל – ערבים כיהודים.

מטרתם של העותרים נאצלת: למנוע הפליה לרעה של ערביי ישראל. ואולם הדרך שבה בחרו לממש את מטרתם – הכרה בקיומו של לאום ישראלי – היא מופרכת. בית המשפט מצביע על כמה מהשלכותיה מרחיקות הלכת: נגזר ממנה צמצומה של היהדות לממדים של דת, בניגוד לדעה הרווחת ובניגוד לתפיסות היסוד של הצינונות והוגיה המרכזיים ובראשם הרצל; היא תפצל את היהדות ללאומיים שונים (ישראלי, אמריקאי וכו'), ויווצר נתק בין יהודי ישראל ויהודי התפוצות; אזרחי ישראל היהודים ייאלצו לבחור את מעגל השיוך שלהם – ישראלים או יהודים – זאת בהנחה הסבירה שאדם אינו יכול להיות בעל שתי זהויות לאומיות. הוא הדין בערביי ישראל שיאבדו את זהותם הלאומית הייחודית וייאלצו להיות ישראלים בלאומיותם; וישראל תפסיק להיות מדינת לאום של העם היהודי, והגדרתה החוקתית של המדינה כ"יהודית ודמוקרטית" תהפוך לאות מתה.

מייסדי המדינה חשבו כי עצם הקמתה יפתור את חידת הזהות הלאומית שהטרידה את יהדות הגולה. התברר כי ההפך הוא הנכון; הריבונות מכוננת את זירת המאבק על הזהות בהעניקה לו ממד קר-נקרטי. אורנן וחבריו מבקשים לפתור את החידה באמצעות מחיקת הזהות הלאומית היהודית. בית המשפט, ורוב מכריע של יהודי ישראל וערבי (למשל פטור לערבים משירות בצבא), אסורה כל הפליה על

ואולם האם קיים לאום ישראלי "בשטח", גם אם החוק טרם הכיר בו? יש לכך חשיבות רבה משום שבפרשת טמרין קבע הנשיא אג'רנט כי לשם מתן פסק דין הצהרתי על קיומו של לאום ישראלי יש להוכיח את קיומו בקריטריונים אובייקטיביים. לא די שהעותרים מרגישים, סובייקטיבית, בני לאום ישראלי. בית המשפט הכריע בשלילה: 65 שנות ריבונות ישראלית לא הצמיחו לאום חדש, ישראלי, שבו שותפים בני דתות שונות וקבוצות אתניות שונות.

האם קריאת המציאות של בית המשפט נכונה? ביקשתי לבדוק זאת דווקא אצל אזרחי ישראל הערביים.

ח"כ מוחמד ברכה אמר לי שכשהוא רואה קבוצה של ערבים מהלכים בחוצות בירה אירופית, הוא מזהה ממרחק מי מהם ערבי ישראלי. אני מעיד על עצמי כי בראותי קבוצת יהודים מהלכת בחוצות מנהטן אבחין בישראלי שביניהם. לא קל לקבוע כיצד אנו מזהים את הישראלים, אך גם בהיעדר קריטריון ברור, דומה שקיים אפיון מובחן של ישראליות בתוך קבוצת הלאום הערבית ובתוך קבוצת הלאום היהודית. אבל האם די בכך להכריז על קיומו של לאום ישראלי המשותף לשתי הקבוצות האתניות גם יחד?

פניתי לח"כ אחמד טיבי. שאלתי אותו אם לדעתו הוא ואני שייכים לאותו לאום. הוא חשב שאני מתבדח. משהבהרתי את רצינות השאלה השיב בנחרצות: אנחנו בעלי אותה אזרחות אך הלאומיות שלנו שונה. כמוני כמו ח"כ טיבי: שנינו מסכימים כי בהיותנו אזרחים ישראליים, על המדינה להתנהג כלפינו, בהקצאת זכויות וחובות, באופן שוויוני. בהיעדר נסיבות מיוחדות שיוצרות שוני רלוונטי בין יהודי וערבי (למשל פטור לערבים משירות בצבא), אסורה כל הפליה על